

Jordi Riera
Irene Cussó

Aproximació multidimensional a la pobresa infantil. Vers la creació d'estratègies d'acció integrals i en xarxa de coresponsabilitats socioeducatives

Resum

Més enllà de les successives fases de creixement econòmic i de les profundes crisis associades, com la que vivim avui en el marc del que identificàvem com a “societat del benestar”, el fenomen de la pobresa continua creixent i és especialment crític quan afecta els infants. I, en aquest sentit, ni les crisis ni les èpoques de més bonança econòmica ens han fet repensar el concepte de pobresa. En aquest escenari, creiem que cal una evolució decidida cap a una mirada complexa sobre les variables que influeixen de forma interdependent en el benestar dels infants, reconeixent-los com a subjectes actius i amb l'objectiu d'observar les causes que impedeixen el desenvolupament de les seves potencialitats. Conceptualitzar la pobresa infantil és identificar les necessitats multidimensionals dels infants, cosa que permetria plantejar estratègies d'acció de caràcter més integral, les quals ajudarien a reduir la inèrcia creixent d'aquest fenomen.

Paraules clau:

Pobresa, Infància, Benestar, Complexitat, Professionals, Acció integral

Aproximación multidimensional a la pobreza infantil.

Hacia la creación de estrategias de acción integrales y en red de corresponsabilidades socioeducativas

Más allá de las sucesivas fases de crecimiento económico y sus profundas crisis asociadas, como la que vivimos hoy en el marco de lo que identificábamos como “sociedad del bienestar”, el fenómeno de la pobreza sigue creciendo y es especialmente crítico cuando afecta a los niños/as. Y, en este sentido, ni las crisis ni las épocas de más bonanza económica nos han hecho repensar el concepto de pobreza. En este escenario, creemos que hay que evolucionar hacia una mirada compleja sobre las variables que influyen de forma interdependiente en el bienestar de los niños/as, reconociéndolos como sujetos activos y con el objetivo de observar las causas que impiden el desarrollo de sus potencialidades. Conceptualizar la pobreza infantil es identificar las necesidades multidimensionales de los niños/as, lo que permitiría plantear estrategias de acción de carácter más integral, que ayudarían a reducir la inercia creciente de este fenómeno.

Palabras clave:

Pobresa, Infancia, Bienestar, Complejidad, Profesionales, Acción integral

A Multidimensional Approach to Child Poverty.

Towards the creation of a network of integrated action strategies and team working sharing of socio-educational responsibilities

Beyond the successive phases of economic growth and the associated deep crises such as the one we are currently experiencing within the framework of what we identified as the ‘welfare state’, the phenomenon of poverty continues to grow and is especially critical when it affects children. Here, indeed, neither crises nor periods of greater economic prosperity have led us to rethink the concept of poverty. In this scenario, we believe there is a need for a resolute move towards a complex view of the variables that interdependently affect the welfare of children — recognized as active subjects — with a view to focusing on the causes that obstruct the development of their potentials. To conceptualize child poverty is to identify the multidimensional needs of children, which would make it possible to put forward more integrated strategies for action and thus help to reduce the growing momentum of this phenomenon.

Keywords:

Poverty, Childhood, Welfare, Complexity, Professionals, Integrated action

Com citar aquest article:

CUSSÓ, I.; RIERA, J. (2013).

“Aproximació multidimensional a la pobresa infantil. Vers la creació d'estratègies d'acció integrals i en xarxa de coresponsabilitats socioeducatives”. *Educació social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 52, p. 109-129

- Malgrat el creixement econòmic de les societats del benestar, la pobresa continua sent un fenomen present a estudiar i que s'ha d'observar des d'una òptica diferent. Els canvis que s'han produït en les darreres dècades i, molt especialment, en el context espanyol, són els que han portat a fer emergir aquesta problemàtica, que cal delimitar i que no afecta de la mateixa manera els diversos grups socials.

Hi ha un gir en el rostre de la pobresa

Diferents estudis posen de manifest que hi ha un gir en el rostre de la pobresa. Si la pobresa s'havia associat tradicionalment a la vellesa, cada vegada es constata més una nova pobresa vinculada a l'atur, a la precarietat en l'ocupació, a la dificultat d'accés a l'habitatge i, per tant, més susceptible d'afectar famílies amb fills menors i joves al seu càrrec (Flaquer *et al.*, 2006; Mercader, 2004). Aquest fet posa de relleu la necessitat de reformes en les polítiques socials des d'una visió integral des dels diferents àmbits: laboral, familiar, salut, educació i habitatge, entre d'altres.

Així, doncs, acotar la temàtica d'estudi en els infants és rellevant per tres motius. En primer lloc, significa posar al descobert una realitat que sovint roman a l'àmbit privat. Per tant, suposa reconèixer de ple els drets dels infants, entesos com a agents socials en interacció amb els altres (Gómez-Granell *et al.* [coords.], 2004). En segon lloc, els infants són ciutadans del present i del futur. És per això que és bàsic garantir unes bones condicions de vida en aquesta etapa del cicle vital tan important per al desenvolupament social, cognitiu i cultural de la persona (Flaquer *et al.*, 2006).

Per últim, estudiar les dimensions principals a tenir en compte per a l'anàlisi de la pobresa infantil ens pot donar eines per dissenyar accions més acurades per respondre a aquesta realitat. D'aquí la importància de tenir present que qualsevol aproximació a la pobresa no està exempta de valors, i els criteris que es decideixin influiran també en el marge de l'acció (Jolonch, 2008). D'aquí que l'objectiu de l'article és intentar generar una mirada complexa a l'entorn d'aquest fenomen i configurar una estratègia conjunta d'acció entre diferents agents socials per combatre'l.

La complexitat com a paradigma de pertinença

Per comprendre la societat actual cal assumir una mirada complexa. La societat global en xarxa, de la qual ens parla el sociòleg Manuel Castells, s'ha d'entendre des d'aquesta perspectiva. Per exemple, el sistema econòmic d'aquest capitalisme *informatiu* el podem entendre com un "tot" que està format de diferents "parts" interconnectades, de manera que quan una d'aquestes parts canvia, té efectes tant en les altres parts com en el tot. La substitució d'aquesta part per una altra d'igual no restablirà la situació inicial, ja que el "tot" del qual estem parlant no és la suma de les parts, sinó el seu teixit en conjunt (Vilar, 2008).

És per aquest motiu que pensar la complexitat és superar tant el reduccionisme com l'holisme, ja que el primer només té en compte “les parts” i el segon només veu “el tot”. Per a Edgar Morin (2005) és necessària una mirada *hologramàtica* per conèixer la realitat. No és casual l'ús d'aquesta paraula per aproximar-se a la forma amb què hem d'observar la realitat. Aquest mot es compon del prefix *holo-* (‘total’) i del sufix *-grama* (‘quelcom dibuixat’). El diccionari defineix l'holograma com el “negatiu fotogràfic impressionat a conseqüència de dos feixos de llum coherents i que, il·luminat i observat adientment, reproduïx una imatge en relleu de l'objecte fotografiat”¹.

Aquesta descripció dona peu a interpretar la metàfora del pensador francès. Podríem definir l'anomenada “mirada hologramàtica” com un mètode per analitzar la realitat, el qual consistiria en il·luminar-la –com si es tractés del negatiu fotogràfic– per fer-la emergir i reproduir-la en tres dimensions. L'objectiu final d'emprar aquesta tècnica seria comprendre “el tot” i “les parts” alhora, la qual cosa permetria superar tant el reduccionisme com l'holisme. Es tracta de posar èmfasi en les interaccions i retroalimentacions entre els diferents elements o actors que formen part del sistema. En definitiva, doncs, cal adoptar una lògica sistèmica en detriment d'una de mecànica per entendre els fenòmens d'aquesta societat en xarxa global.

Comprendre l'entorn des d'aquesta perspectiva implica concebre l'acció com la capacitat de dialogar i prendre part en la construcció d'aquesta realitat des d'una lògica sistèmica. Per tant, no es tracta de trobar una resposta estàndard enfront de totes les situacions, sinó d'adoptar un pensament complex com a estratègia per a cada circumstància.

L'adopció d'un pensament complex per comprendre la realitat dels infants, entesa com si fos aquest “tot” del qual es parlava, implica pensar que hi ha diferents variables (“parts”) que la componen, les quals actuen de forma sistèmica. Des d'aquest enfocament es planteja la necessitat d'observar tots aquests factors en joc que influeixen de forma interdependent en les condicions de vida dels infants. Al mateix temps, les accions de millora envers aquesta realitat s'han de pensar també des d'aquesta lògica, és a dir, qualsevol canvi que es proposi des de qualsevol instància ha de tenir present i valorar els efectes tant sobre “les parts” com sobre el “tot”.

Així, doncs, és necessària una mirada contextualitzada i multidimensional sobre les variables que influeixen de forma interdependent en les condicions de vida dels infants. Per dur a terme aquesta qüestió cal assumir la complexitat com a paradigma de partença. Aquesta posició no només és útil per tal de comprendre la realitat social al segle XXI, sinó que també esdevé la condició per generar una acció més rica i menys mutilant, en paraules d'Edgar Morin (2005: 119). Cal descobrir la lògica sistèmica de les situacions de pobresa en un territori determinat, ja que no només cada context té la seva pròpia realitat, sinó que també els recursos i l'atenció d'aquestes situacions en cada lloc poden ser diferents. En definitiva, la perspectiva complexa ens condueix a crear una acció integral (Longás *et al.*, 2008).

En definitiva, la perspectiva complexa ens condueix a crear una acció integral

Els infants com a grup social: principals transformacions socioeconòmiques que els afecten

El concepte d'infància ha anat variant al llarg del temps. Cada època i cultura construeixen la seva pròpia idea d'infància. Fins i tot, dins d'una mateixa societat, pot variar segons el gènere, l'ètnia o la classe social (Macionis i Plummer, 2007). La infància ha quedat històricament amagada en l'àmbit privat, fruit d'una visió dels nens/es com a projectes de persones adultes, éssers inferiors o dependents. No va ser fins a final del segle XIX i de tot el segle XX que els psicòlegs es van començar a preguntar pel seu desenvolupament, la qual cosa va desvetllar la noció d'infant com a subjecte actiu (Gómez-Granell *et al.* [coords.], 2004).

La culminació d'aquest canvi arriba amb els tractats internacionals i, molt especialment, des de la *Convenció dels Drets dels Infants* (CDI) aprovada per l'Assemblea de les Nacions Unides el 20 de novembre del 1989 (ratificat per 193 països el 2008). En aquest document es formalitza el seu reconeixement com a persones de ple dret, com a agents socials participants de la societat i amb obligacions adequades a la seva edat que formen part d'una comunitat (BICE i Comissió de la Infància de Justícia i Pau, 2008).

Actualment, aquest nou paradigma pren importància dins de la nova sociologia de la infància, la qual cosa deixa endarrere el fet de pensar l'infant només com una inversió de futur i des d'un punt de vista exclusivament instrumental. En conseqüència, per tal d'abordar les condicions de vida dels infants, s'han de considerar com un grup social en relació als altres per observar les desigualtats i les oportunitats socials que sorgeixen en l'entorn on estan immersos (Flaquer, 2008; Gómez-Granell *et al.* [coords.], 2004).

A continuació, es detallen a grans trets els principals canvis econòmics, polítics i socials que han tingut lloc en el nostre context i que tenen conseqüències directes sobre el benestar dels infants.

La baixa formació esdevé un element de risc

En primer lloc, cal destacar el pas cap a una economia global en xarxa basada en la informació i el coneixement. Aquest fet té efectes sobre la lògica productiva i les formes de treball, alhora que condueix a una polarització del mercat de treball basada en la desigual distribució de coneixements (Tezanos, 2001). L'atur estructural és una de les conseqüències, però també la precarietat laboral i l'ampliació de les diferències salarials entre els treballadors qualificats i els no qualificats. En aquest context la baixa formació esdevé un element de risc. Aquestes transformacions econòmiques pròpies d'una economia post industrial eixamplen les diferències entre rics i pobres i són un dels processos que expliquen l'increment de la pobresa infantil. Sembla, doncs, que el progrés econòmic no redueix la desigualtat. Els infants, en especial, es troben en situació de vulnerabilitat, ja que depenen dels ingressos

dels seus progenitors, que participen en aquest mercat de treball polaritzat (Flaquer *et al.*, 2006; Mari-Klose [dir.], 2009).

Un altre element que s'ha produït al llarg de les últimes dècades són els canvis dins la institució familiar. L'autonomització de la dona com a conseqüència de l'accés a alts nivells educatius i la posterior incorporació en el mercat de treball fan emergir nous models familiars basats en "el doble sustentador". També els processos diversos de formació de les famílies tenen a veure amb diferents models de selecció conjugal. El fenomen de l'homogàmia educativa explicaria aquest darrer fet, alhora que també emfatitza la polarització de la societat i la reproducció de les desigualtats (Flaquer *et al.*, 2006). Al mateix temps, els canvis en el dret familiar (ens referim al divorci) un aspecte relativament nou al nostre país, així com l'avenç mèdic en les tècniques reproductives, contribueixen també a aquest procés d'individualització que dona lloc a una diversitat de formes de convivència (Beck-Gernsheim, 2003; Flaquer, 2008).

En conseqüència, la família, la qual és el context més immediat de l'infant, està sotmesa a canvis en la seva estructura (la monoparentalitat, les famílies reconstituïdes), però també en les seves funcions i en les relacions al seu si, les quals no necessàriament han d'esdevenir precàries. Cal no estigmatitzar aquestes formes no convencionals (Brullet i Torradella, 2004). Fins i tot poden ser l'origen de nous valors de convivència i de socialització.

En tercer lloc, cal afegir que el model d'estat del benestar, de caràcter intervencionista i omnipotent, que es presentava a mitjan segle xx com a regulador de l'economia, fomentador de la redistribució social i proveïdor de serveis està en crisi des dels anys vuitanta i noranta, ja que s'ha posat en dubte la seva viabilitat econòmica i la seva eficàcia social. Cal afegir-hi algunes particularitats en el nostre context, ja que l'estat de benestar espanyol es considera un estat del benestar feble, ja que pateix d'una manca de polítiques familiars de suport a les famílies en comparació amb altres països europeus (Gómez-Granel *et al.* [coords.], 2004; Mendoza i Vernis, 2008). A tot això cal afegir la crisi econòmica actual i les dificultats de finançament dels estats europeus mediterranis amb greus problemes d'endeutament. Aquí, la "cultura familiarista", és a dir, la forta solidaritat i dependència intergeneracionals, ha estat un eix clau fins avui per a la protecció social de les famílies espanyoles (Moreno, 2005). Però, en aquest context de fort individualisme on, a més, sorgeixen noves estructures familiars i les rendes depenen d'aquest mercat de treball desregularitzat, cal tenir present que aquesta cultura familiarista que fins ara ha garantit el benestar també és susceptible d'estar en perill.

Algunes dades posen de manifest aquest dèficit de l'Estat espanyol. L'any 2008 Espanya va dedicar un 13,9% del seu PIB en protecció social, la partida pressupostària que inclou les ajudes a la tercera edat, malaltia i discapacitat, atur i també família i infància, entre d'altres. Aquest percentatge se situa molt per sota de la mitjana de la Unió Europea dels quinze (UE-15), que as-

Aquesta cultura familiarista que fins ara ha garantit el benestar també és susceptible d'estar en perill

solia el 18,5% segons les dades presentades per UNICEF (2011:31). Segons el mateix organisme el percentatge del PIB destinat a la despesa pública en família i infància va ser del 0,7 % del PIB per aquest mateix any, la qual cosa va situar Espanya només per sobre de Grècia, i molt per sota de la mitjana de la UE-15, que va ser del 2,3%. De fet, el 2008 quasi la meitat de la despesa en protecció social es va aplicar a la tercera edat (un 45,7%), enfront del 5,4% en família i infància.

Malgrat aquestes dades, l'entitat reconeix que s'ha fet un esforç des de l'any 2000 per invertir en protecció social. Però això no ha contribuït a reduir la distància amb la UE-15 perquè els països de l'entorn també han tingut un creixement generalitzat de la seva despesa social. A més, aquests esforços poden quedar paralitzats atesa la situació actual de crisi que, sens dubte, aquest any ja està repercutint en la disminució d'ajudes i serveis que l'estat i les comunitats autònomes presten a la ciutadania, la qual cosa afecta directament o indirectament també els infants i joves; sobretot, la disminució de la partida pressupostària en educació i sanitat en són un clar exemple (UNICEF, 2012).

La dificultat d'accés a l'habitatge en el nostre país constitueix un altre aspecte a tenir en compte, ja que el seu preu s'ha incrementat al llarg de la dècada dels noranta. Per a moltes famílies això ha comportat contraure hipoteques per accedir a la seva compra. Aquestes condicions del mercat de l'habitatge comporten una gran despesa per a les famílies i, especialment, alguns estudis han posat de relleu que la pobresa infantil augmenta després de descomptar els costos dels lloguers o hipoteques (Marí-Klose [dir.], 2009).

Per últim, tampoc no es pot oblidar l'arribada d'immigració a l'Estat espanyol, que ha deixat de ser un país emissor per convertir-se en receptor de fluxos procedents majoritàriament de països en vies de desenvolupament, cosa que s'ha produït de forma accelerada, diversificada i, sovint, de manera irregular (Domingo i Valls, 2005), fet que ha canviat l'estructura de la població i també ha fet emergir noves necessitats socials. Amb la crisi econòmica actual pot haver-hi un canvi de tendència d'aquesta dinàmica de fluxos, en el sentit que la manca de treball a l'Estat porti a un retorn d'aquestes persones als seus països d'origen o a altres països que estan experimentant més possibilitats de creixement. Però el que no podem oblidar, de moment, és que els nens estrangers representen un 13,5% de la població menor de 18 anys a Espanya (UNICEF, 2011: 5).

Com ens
aproximem al
concepte de
pobresa no està
desvinculat del
moment històric
en el qual vivim

Aproximació econòmica a la pobresa infantil

Com ens aproximem al concepte de pobresa no està desvinculat del moment històric en el qual vivim. La pobresa entesa com una forma de desigualtat no s'expressa de la mateixa manera en totes les societats ni en tots els temps. La preocupació per discernir la frontera entre la població pobra i la que no ho és continua sent avui un debat (Sarasa, 2005). Alhora, el fet d'apropar-nos a

aquest fenomen no deixa de reflectir que estem construint una realitat, un objecte d'estudi des d'una mirada concreta, parcial i contextualitzada (Jolonch, 2002). Tenint presents aquestes característiques, observarem l'estudi de la pobresa en les societats avançades i tractarem les dimensions principals que s'han posat de manifest per tal de definir-la.

En primer lloc, si la pobresa s'ha d'entendre com quelcom centrat en un moment i lloc determinat estem acceptant la relativitat de la pobresa. Així, doncs, es trenca amb una concepció absoluta o universal de la pobresa que va predominar des de final del segle XIX fins a mitjan segle XX, caracteritzada per fixar un nivell mínim per satisfer les necessitats bàsiques independentment del context. En canvi, la idea de relativisme suposa que s'està definint una posició de desavantatge envers algú. Per tant, cal reconèixer quin és l'estil de vida majoritari en un àmbit territorial concret, el qual varia amb el temps (Sarasa, 2005; Subirats [coord.], 2004). Des d'aquesta perspectiva s'estableixen llindars per sota dels quals una persona és considerada pobra en una societat concreta.

Aquesta visió de la pobresa és la que ha estat adoptada en el context europeu i també a l'Estat espanyol. La pobresa relativa es defineix de la següent manera: "aquelles llars els membres de les quals tenen una renda personal equivalent inferior al 60% de la mitjana de la distribució de la renda" (Sarasa, 2005: 80).

Aquesta fixació amb els ingressos de la llar suposa també ponderar el nombre de membres de la llar i la seva edat. És per aquest motiu que es parla de renda personal equivalent, ja que s'estableixen escales d'equivalència per posar de relleu aquesta composició demogràfica (Jolonch, 2008). En general, s'utilitza l'escala de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), on un adult tindria una valor 1; el segon adult, 0,5; i per cada menor, 0,3; valors que sumats entre ells configuren la unitat de consum (Sarasa, 2005).

Estem parlant, doncs, d'una pobresa de caràcter monetari, majoritàriament calculada a partir de posar de manifest les diferències dels ingressos i ponderada pel nombre de membres de la llar, ja que es considera que hi ha unes despeses fixes de la llar independentment del nombre de membres. Hi ha veus crítiques a l'ús d'aquesta fórmula per establir aquest llindar, ja que la ponderació dels infants en 0,3 punts podria resultar una infravaloració del pes dels nens/es en el consum de la llar, segons arguments d'UNICEF (2012). Cal afegir també que aquesta visió no inclou el patrimoni, un altre element a tenir en compte, ja que influeix també en el benestar de les persones i el seu consum (Sarasa, 2005).

El percentatge de persones que es troba per sota del llindar de pobresa relativa a Espanya és del 21,8% segons l'Encuesta de Condiciones de Vida (ECV) de l'Instituto Nacional de Estadística (INE) de l'any 2011, tot i que encara

és considerada com una dada provisional. Per aquest motiu considerarem les dades del 2010, on aquest valor assoliria el 20,7% (INE, 2011: 2). La taxa de pobresa relativa a Espanya es troba per sobre de la mitjana del 2010 de la Unió Europea dels vint-i-set (UE-27), 16,4%, i a la cua del rànquing de països, només superada per poques dècimes percentuals per Lituània i Romania (Eurostat, 2012a).

Però a l'Estat espanyol es constaten diferències territorials que també cal tenir presents: destaquen Extremadura (38,2%), Ceuta (34,3%), Canàries (31,1%) i Andalusia (30,1%) com les comunitats autònomes que presenten una major taxa de risc de pobresa, allunyades en més de 10 punts percentuals de la mitjana espanyola. Per contra, destaquen molt per sota de la mitjana Navarra i el País Basc, amb un 7,3% i un 11,6%, respectivament (INE, 2011: 5).

També hi ha diferències si desglossem la taxa de pobresa relativa per edats. Els menors de 16 anys se situen com el col·lectiu més vulnerable amb una taxa del 25,3% el 2010 (INE, 2011: 2). La taxa relativa de pobresa infantil s'ha mantingut estable a l'entorn del 24% entre els anys 2004 i 2009, malgrat el creixement econòmic que ha tingut lloc en aquest període. Aquest fet apunta que durant aquest temps de bonança tampoc s'han pres mesures polítiques per combatre aquesta problemàtica. A més, tendeix a un lleuger augment en punts percentuals l'any 2010, la qual cosa pot estar relacionada amb els efectes de la crisi econòmica (INE, 2008, 2011; UNICEF, 2012).

La taxa de pobresa relativa en els menors de 17 anys, però, tampoc no es distribueix de forma homogènia en el territori. Així, doncs, les regions que presenten una taxa més elevada en aquest col·lectiu per a l'any 2010 són Ceuta (54%) i Extremadura (46%), (UNICEF, 2012: 38). En aquest sentit, segons el mateix estudi també cal destacar que en el cas de Navarra i el País Basc, si centrem la mirada en el col·lectiu de 0 a 17 anys també s'observa que la taxa de risc de pobresa és una mica més pronunciada en aquest col·lectiu, concretament, un 14,4% i un 12,6%, respectivament, malgrat continuen sent les comunitats menys afectades.

Cal subratllar que tot intent de mesura construeix una realitat i n'oculta una altra. Per exemple, UNICEF insisteix reiteradament que des del punt de vista de l'infant seria més adequat prendre el llinar de pobresa a partir de la mitjana de distribució de la renda de la província, ciutat o barri, en lloc de la mitjana nacional, la qual cosa faria variar aquests mals resultats en algunes regions, alhora que serviria com a referència per a les polítiques a nivell més local (UNICEF 2000; 2007).

En aquest sentit, s'han fet avenços i ja hi ha dades per a l'any 2010 que mostren com el rànquing difereix en el cas d'agafar com a punt de referència el llinar de pobresa de cada comunitat autònoma a partir de la relació d'ingressos de les famílies en aquell territori. Cal mencionar especialment el cas d'Extremadura, on la taxa de pobresa entre els 0 i els 17 anys dismi-

nueix 18,9 punts percentuals quan és calculada a partir de tenir en compte el llindar d'ingressos autonòmic, ja que passa de tenir una taxa del 46% al 27,1% (UNICEF, 2012: 38). També canvia la posició per a les comunitats que semblaven ésser més afavorides quan es prenien com a referència el llindar nacional. La taxa de pobresa entre 0 i 17 anys a Navarra i el País Basc augmenta des d'aquesta perspectiva i assolix el 21,7% i el 20,1%, respectivament, segons el mateix informe.

Així, doncs, es pot concloure que el càlcul de la taxa de pobresa en base a prendre com a referència la distribució de renda d'un territori concret enlloc del llindar d'ingressos nacional configura una imatge més acurada de la situació en una comunitat concreta (Flaquer i Villà, 2008). Per tant, és també un contrast necessari per tal d'evitar la subestimació o sobreestimació de la pobresa infantil i juvenil en alguns territoris, alhora que també esdevé un argument més per reclamar accions més decisives i concretes en els llocs on sigui convenient.

A banda d'observar que la taxa relativa de pobresa infantil no és homogènia territorialment i que, a més, depèn del tipus de llindar del qual es parteix per calcular-la, també s'hi poden afegir altres variables amb la voluntat d'acotar millor el valor i aproximar-se a la problemàtica dels infants i joves. Per exemple, des de l'INE (2011) s'ha afegit en el càlcul de la taxa de pobresa relativa el valor de l'habitatge en la qual es resideix (taxa de risc de pobresa amb lloguer imputat). Afegir aquesta variable en la valoració de la taxa de pobresa relativa permet tenir present què s'estalvia una llar en cas de tenir un habitatge de propietat o pagar un lloguer per sota dels preus de mercat.

Les dades confirmen que observar la pobresa des d'aquesta perspectiva permet constatar com disminueix el risc de pobresa en la tercera edat, que passa del 21,7% al 10,1% amb el lloguer imputat per a l'any 2010 (INE, 2011). S'explica pel fet que és un col·lectiu que majoritàriament té habitatges de propietat o paga lloguers per sota del preu de mercat (UNICEF, 2012). En canvi, s'observa que en els menors de 16 anys no té gaire efecte, la taxa de pobresa no arriba a disminuir ni un punt percentual: passa de 25,3% sense el lloguer imputat a 24,7% amb el lloguer imputat per al mateix any. Amb aquesta comparativa es constata que el cost de l'habitatge suposa un factor que pot agreujar la vulnerabilitat de nens i joves.

Una altra comparativa que ens ofereix la taxa relativa de pobresa és que el seu càlcul a partir de la distribució de renda en base als ingressos permet mostrar l'impacte de les transferències socials en la disminució de la pobresa. A nivell europeu s'observa com hi ha països que tenen una taxa de pobresa similar o fins i tot uns punts percentuals més elevada que l'espanyola abans de les transferències socials. Però, després de les transferències, la taxa de pobresa relativa s'aconsegueix reduir fins i tot per sota de l'espanyola. Això mostra l'efectivitat de les seves polítiques socials, malgrat ser països molt diferents entre si. És el cas de Finlàndia, que passa del 40,7% al 13,1%, el Regne Unit

El càlcul de la taxa de pobresa en base a prendre com a referència la distribució de renda d'un territori concret configura una imatge més acurada de la situació en una comunitat concreta

del 44,1% al 17,1% o França, del 44,6% al 13,3%, els quals aconsegueixen reduir entre 27 i 31 punts percentuals la seva taxa de pobresa relativa a partir de les transferències socials l'any 2010. En canvi, a Espanya les transferències redueixen uns 22 punts percentuals la taxa relativa de pobresa del 42,9% al 20,7% per al mateix any (Eurostat, 2012a i 2012b).

Al mateix temps, cal posar de relleu que les transferències socials no tenen el mateix impacte en els diferents grups poblacionals. Si bé abans de les transferències la taxa de pobresa infantil dels menors de 16 anys se situa en el 29,8%, després de les transferències assoleix el 24% per a l'any 2008, el que representa només una reducció de només 5,8 punts percentuals. En canvi, els efectes sobre la població de 65 o més anys és més pronunciada. En aquest col·lectiu la taxa de pobresa relativa és del 83,1% abans de les transferències, mentre que després de les transferències se situa en el 27,6% per a l'any 2008 (UNICEF, 2011). Aquest element subratlla l'extrema dependència de les persones grans en el sistema de pensions, el qual continua sent força efectiu pel que fa a la reducció de la pobresa de la tercera edat. En canvi, es posa de relleu la manca de capacitat del sistema d'ajudes i transferències per fer front a la pobresa infantil.

Tot i reconèixer que la taxa de pobresa relativa a partir dels ingressos ajuda a figurar la magnitud d'aquesta problemàtica a les societats del benestar cada vegada es constata que és una mesura que cal complementar-la amb altres. Per exemple, tal com s'ha vist anteriorment, amb el descompte dels costos de l'habitatge. Malgrat això, cada vegada sorgeixen més qüestions sobre si els ingressos de la llar són una mesura adequada per saber els recursos reals disponibles per a un nen tal com s'assenyala en el *Report Card 10* publicat per UNICEF Innocenti Research Centre (2012).

La insuficiència que proporciona la mesura de la pobresa en termes monetaris ha conduït a fixar nivells de privació relativa, és a dir, la manca d'accés a béns o serveis comuns

Aquest informe posa en dubte la fiabilitat de l'establiment de la taxa relativa de pobresa infantil a partir dels ingressos de la llar pels següents motius: es poden donar casos d'ingressos a la llar fluctuants en el temps o bé d'ingressos provinents de l'economia submergida que no quedin recollits; la mesura no té en compte la recepció per part de la llar d'estalvis acumulats o ajudes informals provinents d'altres familiars, que poden fer augmentar els ingressos disponibles, o ans al contrari, el pagament de deutes; tampoc no inclou que hi ha serveis bàsics que no tots els països cobreixen totalment com són la sanitat, l'educació o serveis de cura als infants i, per tant, això pot fer minvar els ingressos realment disponibles d'una llar, entre d'altres.

Així, doncs, la cerca d'indicadors complementaris es fa evident davant la insuficiència que proporciona la mesura de la pobresa en termes monetaris, la qual cosa ha conduït a fixar nivells de privació relativa en una societat determinada, és a dir, la manca d'accés a béns o serveis comuns en una societat concreta.

A tall d'exemple, en el context català, segons un estudi de Magda Mercader (2004), podem identificar tres àmbits de privació: la privació bàsica de con-

sum (alimentació, vestit i calçat, medicaments, despeses d'aigua o llum de la casa), la privació bàsica d'habitatge (tenir aigua corrent i altres serveis bàsics a la llar) i la privació secundària (engloba altres elements menys importants, però que també tenen a veure amb el benestar: algun tipus d'equipament especial a la llar, no tenir dificultats per reparar avaries o, per exemple, permetre's anar de vacances).

Malgrat la introducció d'aquests indicadors des d'una aproximació més multidimensional, aquesta perspectiva no queda exempta de crítiques, ja que les societats no són internament homogènies. Per tant, hi poden haver certs sectors amb pautes de vida diferents que no considerin aquests béns com a elements comuns per al benestar (Jolonch, 2008). A nivell espanyol també s'ha establert aquest plantejament. Segons la ECV les privacions més destacades per a les llars espanyoles el 2010 van ser que un 39,7% de les llars no podia permetre's anar de vacances fora de casa almenys una setmana a l'any i un 36,7% de les llars no tenia capacitat per afrontar despeses imprevistes (INE, 2011).

És en aquesta línia que ha treballat el *Report Card 10* cercant la complementarietat entre ambdós enfocaments mitjançant l'ús de la taxa relativa de pobresa infantil a cada país de l'OCDE i el nivell de privació relativa dels infants per a realitzar una comparativa internacional a l'entorn de la pobresa infantil. És interessant observar com Espanya assoleix una posició diferent dins el rànquing de països segons una o altra mesura en relació a la pobresa infantil. Segons les dades que mostren l'estudi, un 17,1% dels nens i joves espanyols viuen en pobresa relativa, definida com viure en una llar en la qual el nivell de renda disponible està per sota del 50% de la mitjana de la renda nacional. Aquesta xifra situa aquest país a la cua del rànquing, en la 26a posició entre els 29 països analitzats². En canvi, en l'anàlisi del nivell de privació relativa dels nens entre 0 i 16, calculat sobre la base de constatar la manca de 2 o més ítems sobre un llistat de 14 elements, Espanya assoleix l'11a posició, amb un 8,1% de nens en aquesta situació (UNICEF Innocenti Research Centre, 2012: 2-3). Aquestes dades posen de manifest que l'anàlisi de les privacions pot ser un indicador complementari a la taxa relativa de pobresa. Alhora, és un instrument que assenyalava els àmbits de necessitats concrets a cobrir i que pot ajudar a la direcció de polítiques més específiques per disminuir les privacions dels infants en un país determinat i, per tant, apostar per al seu benestar en tots els sentits.

Una altra dimensió que cal tenir present és la temporalitat, és a dir, la durada de la situació de pobresa, ja que aquesta pot tenir un caràcter conjuntural o crònic. En el primer cas, seria un episodi concret que en principi no es prolongaria en el temps. En el segon, estariem més a prop de considerar que es tracta d'una pobresa econòmica que pot conduir a un procés més global de mancances en diferents àmbits, atesa la seva persistència (Sarasa, 2005). En aquest sentit, dur a terme anàlisis longitudinals ajudaria a observar aquestes entrades i sortides i, en conseqüència, planificar unes polítiques més acurades a la realitat (Flaquer, 2008).

La intensitat de la pobresa també és una mesura utilitzada per distingir la gravetat de la situació de pobresa. A tall d'exemple, l'*Informe de la Inclusió Social a Espanya 2009*, dirigit per Pau Mari-Klose, considera el llindar per sota del 60% de la mitjana com a pobresa moderada, mentre que situar-lo al 40% de la mitjana de la distribució de la renda seria per obtenir una mesura de pobresa alta i agafar el 25% de la mitjana serviria per captar la pobresa extrema. Per a Sarasa (2005) aquests criteris no deixen de ser arbitraris, així que cada estudi ha d'explicitar quins utilitza. Observar, doncs, la perpetuació en el temps i la intensitat de la pobresa és important perquè obre les portes a considerar la diversitat i la gravetat de les situacions de pobresa econòmica, així com de les seves múltiples conseqüències.

Aproximació multidimensional a la pobresa infantil

Tot i la introducció d'aquestes altres dimensions com a complements de l'anàlisi de la pobresa en termes econòmics com la privació relativa, la temporalitat i la intensitat, les mancances generals d'aquesta perspectiva monetària surten a la llum, sobretot quan volem estudiar el col·lectiu d'infants. Des de mitjan de la primera dècada d'aquest segle s'està apuntant cada vegada més la necessitat de conceptualitzar-la des d'una perspectiva que contempli altres dimensions del benestar infantil de forma dinàmica (Ayala *et al.*, 2006). Un intent recent d'aproximar-se a la pobresa infantil atenent aquesta multidimensionalitat i les necessitats més lligades al benestar infantil és la proposta de Bradshaw i els seus col·laboradors de la Universitat de York. El canvi d'enfocament es basa en tres idees fonamentals.

S'aproximen al problema des d'una perspectiva del benestar

En primer lloc, el rebuig a utilitzar únicament la taxa de pobresa relativa com un indicador de benestar dels infants, ja que els autors ho entenen simplement com una mesura de distribució de renda (IUNDIA, 2009). Aquest primer punt els condueix a una segona qüestió: tenir presents les necessitats tant materials com no materials de la infància i l'adolescència. En conseqüència, s'aproximen al problema des d'una perspectiva del benestar d'aquest col·lectiu atenent a les seves necessitats materials, psicològiques i socials.

Aquest plantejament està estretament vinculat amb els principis de la *Convenció dels Drets dels Infants* de les Nacions Unides, concretament amb l'article 27 on es posa de relleu el dret de l'infant a un desenvolupament físic, mental, espiritual, moral i social. Bradshaw i els seus col·laboradors emmarquen, sobretot, aquesta visió en els articles 2, 3, 6 i 12 de la *Convenció dels Drets dels Infants* de les Nacions Unides: no discriminació; interès superior de l'infant; supervivència i desenvolupament i opinió de l'infant (Bradshaw *et al.*, 2007). Finalment, aquesta proposta, plenament ancorada en la *Convenció*, pren l'infant com a unitat d'anàlisi i no només la llar, cosa que suposa una innova-

ció. A més, inclou en la seva anàlisi de la realitat infantil l'escolta de l'infant en relació amb la seva pròpia sensació subjectiva de benestar, d'acord amb l'article 12 de la *Convenció* (Bradshaw *et al.*, 2007).

Alhora, els autors expliquen que la seva conceptualització respon al fet de concebre el desenvolupament de l'infant dins d'un procés dinàmic d'interacció amb el seu entorn, la qual cosa els remet al model bioecològic de desenvolupament humà de Bronfenbrenner on l'infant desenvolupa les seves capacitats dins d'un sistema format per quatre cercles concèntrics interdependents.

En primer lloc, trobem l'infant amb les seves característiques personals dins d'un *microsistema* on intercanvia experiències amb els grups més propers, la família, els veïns, el grup d'iguals o l'escola. En segon lloc, aquests agents formen també un *mesosistema* en el sentit que es produeixen interconnexions entre ells. En tercer lloc, el context on la família viu, la comunitat, els serveis, els mitjans de comunicació, la xarxa social parental, entre d'altres, són elements que formen el *exosistema* i que influeixen també en el *microsistema*. Per últim, el *macrosistema* seria l'ampli context social, polític i econòmic, així com les normes i els valors presents en una societat i que marquen també les accions i el desenvolupament dels individus (Bradshaw *et al.*, 2007).

Bradshaw i els seus col·laboradors elaboren un model compost per vuit dimensions: benestar material; salut; benestar educatiu; relacions; conductes i riscos; benestar subjectiu; habitatge i entorn i participació cívica. Cada dimensió té els seus corresponents indicadors els quals se centren tant en mesures objectives com subjectives que recullen les privacions materials i no materials dels infants. L'objectiu és configurar una visió internacional de la problemàtica més enllà de la possibilitat comparativa que ofereix el càlcul de la pobresa en termes monetaris. Això no vol dir que haguem de menystenir els indicadors de pobresa econòmica, ja que aquesta dimensió de la pobresa infantil pot ser el desencadenant de dificultats en d'altres àmbits com en la salut, l'aprenentatge, la conducta i les relacions (UNICEF, 2007).

El Centre d'Investigacions Innocenti d'UNICEF es basa en aquest model multidimensional per aproximar-se a la situació de la infància en els països de l'OCDE, una comparativa que es publica en el seu *Report Card 7* de l'any 2007. L'informe deixa fora les dues últimes dimensions exposades per Bradshaw i els seus col·laboradors en l'estudi anterior, però en les altres sis (benestar material; salut; benestar educatiu; relacions; conductes i riscos; benestar subjectiu) és fidel al model proposat i als seus indicadors, ja que els mateixos autors són els assessors d'aquest estudi. Els indicadors recollits al *Report Card 7* provenen de diverses fonts d'acord amb la disponibilitat de dades comparables internacionalment. Però, bàsicament, les fonts principals per a les dimensions de benestar material, educatiu, subjectiu, relacional i de conductes són, d'una banda, el *Programa de la OCDE para la Evaluación Internacional del Estudiante* (Informe PISA. *Programme for International*

Student Assessment) de l'any 2000 i 2003. D'una altra, la *Encuesta de Condiciones de Salud en niños con Edad Escolar* (HBSC: *Health Behavior in School-aged Children*) de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) amb dades de l'any 2001. Pel que fa al àmbit de salut i seguretat s'han extret les dades de la *Base de Dades de Nutrició i Població del Banc Mundial* i de la *Base de Dades de Mortalitat de l'Organització Mundial de la Salut*.

Cada una de les sis dimensions analitzades consta de tres components i cada un d'ells inclou un o més indicadors. La comprensió de les mesures obtingudes amb aquests indicadors no es pot deslligar del propòsit de l'estudi, que és realitzar una comparativa internacional. L'informe reconeix que cal continuar treballant en indicadors més adequats. La dificultat d'aquesta tasca rau en el fet de trobar dades disponibles i comparables entre països. Malgrat això, els trets més importants a destacar d'aquesta aproximació són els següents.

En primer lloc, el que interessa d'aquesta perspectiva és la voluntat d'abordar la situació de la infància i l'adolescència des d'una perspectiva multidimensional, en el sentit que acompanya la pobresa monetària amb d'altres variables del benestar d'aquest col·lectiu. Cal destacar que l'estudi posa de relleu que l'Estat espanyol se situa en la cinquena posició respecte els 21 països analitzats de l'OCDE en aquest índex compost per aquestes sis dimensions. Sobretot obté una bona puntuació pel que fa a les dimensions de benestar subjectiu, conductes i riscos, salut i seguretat i relacions familiars i entre iguals. En canvi, on hi ha més mancances és en la dimensió educativa i material (UNICEF, 2007). Aquest aspecte posa de manifest que l'aproximació multidimensional crea una altra realitat respecte les condicions de vida de la infància a Espanya molt diferent de la representada a partir de l'abordatge en termes exclusivament monetaris, on l'Estat espanyol se situa any rere any a la cua del rànquing dels països de la Unió Europea. Això no significa que haguem de descuidar aquesta dimensió econòmica basada en els ingressos. Pot ser útil, tal com s'ha mostrat anteriorment, per observar l'efectivitat de la redistribució mitjançant el sistema de protecció social envers els infants.

La pobresa entesa des d'aquest vessant multidimensional amplia el seu marge més enllà de l'àmbit econòmic, des d'una visió més qualitativa i holística

En segon lloc, la pobresa entesa des d'aquest vessant multidimensional, atenent a la satisfacció de necessitats i a les privacions dels drets dels infants, amplia el seu marge més enllà de l'àmbit econòmic, des d'una visió més qualitativa i holística posant èmfasi en d'altres variables que també influeixen en el benestar de l'infant. En aquest sentit, s'aproxima al concepte d'exclusió social, el qual es defineix com un procés dinàmic i estructural d'acumulació de causes i dificultats que impedeixen la inclusió dels individus en tres àmbits interrelacionats: la participació en la producció i creació de valor, l'adscripció política i ciutadana, així com també l'adscripció cultural i connexió amb xarxes socials (Subirats [dir.], 2005). El terme exclusió social implica més decisivament la voluntat d'incloure la fractura relacional d'aquestes societats (Gomà i Subirats, 2005). Les dinàmiques actuals ens situen en un procés constant d'inclusió i exclusió en certs àmbits de la vida.

Aquesta constatació ha portat a sociòlegs com Robert Castel a remarcar que el que caracteritza les societats occidentals d'avui és la vulnerabilitat, expressió que subratlla aquesta sensació d'instabilitat (Jolonch, 2008).

L'edat en aquest context esdevé un eix de desigualtat en el sentit que marca una posició dins de la societat. Els infants i joves se situen com un col·lectiu vulnerable pel fet de no participar del mercat de treball i, per tant, el fa més dependent de l'altra esfera principal de la societat: la família. Per a Subirats (dir., 2005) i els seus col·laboradors, els àmbits que més incideixen en l'exclusió dels infants són de tipus relacional i de formació, als quals és possible que s'hi sumi el laboral i el sociosanitari en el trànsit cap a l'adolescència.

En resum, analitzar la pobresa infantil en termes multidimensionals consisteix en aprofundir en indicadors en els àmbits de necessitats dels infants per avaluar el seu benestar i garantir els seus drets (IUNDIA, 2009). S'analitza la pobresa com a contrària del benestar infantil. És en aquesta línia que en base a les dimensions exposades en el *Report Card 7* des d'UNICEF Espanya i conjuntament amb l'Observatori d'Infància i Adolescència del Principat d'Astúries s'ha continuat treballant en aquesta perspectiva aplicada en el context espanyol. A partir d'una metodologia participativa es presentà el 2010 una proposta de *Sistema d'Indicadors sobre Benestar Infantil* (SIBI) a Espanya, que es compon de les següents 7 dimensions i de 49 indicadors: educació, salut i seguretat; benestar material; entorn familiar i social; infància vulnerable; estils de vida i benestar subjectiu (UNICEF, 2010). La voluntat d'aquest enfocament és observar periòdicament els diferents àmbits de necessitats dels infants, no només l'econòmic, mitjançant la recollida d'indicadors de resultat i amb l'infant com a unitat d'anàlisi i, sobretot, amb la introducció també d'indicadors subjectius. Actualment, ja es disposa d'una actualització d'aquest sistema d'indicadors en l'informe *La infància en Espanya. El impacto de la crisis 2012-2013*.

Per últim, aquesta aproximació multidimensional no només afavoreix una mirada global del fenomen, sinó que també ajuda a establir quines han de ser les principals línies a seguir en les polítiques d'infància (IUNDIA, 2009). Alhora, implica la necessitat de plantejar una estratègia integral que tingui en compte la interrelació entre aquests diferents àmbits. Per tant, que es concreti en mesures impulsades conjuntament des de diferents camps, polítiques d'ocupació, de formació, d'habitatge, de conciliació de la vida laboral i familiar, d'ampliació o revisió de serveis i prestacions a les famílies, entre d'altres (Flaquer, 2008; Marí Klose (dir.), 2009). En conseqüència, aquesta nova conceptualització de la pobresa exigeix donar una resposta diferent.

Conclusions: estratègies d'acció i rols dels professionals

Al llarg de la reflexió teòrica s'ha posat de manifest la dificultat d'acotar el concepte de pobresa infantil. S'ha reflectit com els canvis econòmics, socials i culturals que han tingut lloc en la nostra societat situen, particularment, els infants en una posició de vulnerabilitat. Es constata que la pobresa infantil és una qüestió constant i persistent en el nostre context, que té un caràcter estructural. A més, avui s'intensifica, atès el context de crisi econòmica que s'està vivint.

Davant d'aquest escenari es planteja la necessitat d'aprofundir en una visió més holística del què significa la pobresa infantil des d'un enfocament més ampli, en termes de benestar, més enllà de determinar la situació econòmica de la família, basada en la llar com a unitat d'anàlisi. Cal aprofundir en el seu benestar en diferents àmbits, psicològic, educatiu, relacional, social o participatiu. En aquest sentit s'apunten, a mode de conclusió, alguns dels elements més rellevants a tenir en compte per actuar estratègicament sobre la pobresa infantil entesa des d'aquesta perspectiva.

En primer lloc, cal reconèixer l'infant com un subjecte actiu en relació amb la família, l'entorn o la comunitat i observar les interaccions que tenen lloc, és a dir, les causes i els factors que impedeixen que la igualtat d'oportunitats i el desenvolupament de les seves potencialitats quedin garantides. Des d'aquest enfocament es potencia l'escolta de l'altre per tal de recollir la pròpia vivència de la situació i les dimensions del fenomen des dels mateixos subjectes. Aquesta qüestió concorda amb la perspectiva adoptada al llarg de l'estudi. Per comprendre la pobresa des d'una mirada multidimensional també hem de reconèixer l'"altre" i submergir-nos en el sentit que dona a la seva experiència i en l'estudi de les percepcions sobre les seves necessitats. Aquesta mirada implica pensar la intervenció en termes de ciutadania, reconeixent i situant els infants en el seu context, com a subjectes actius, fent-los partícips també d'un procés de treball, i no mers receptors passius o destinataris d'uns recursos o serveis. Només d'aquesta manera és possible el creixement de les persones.

Des d'aquesta perspectiva multidimensional, la pobresa infantil s'erigeix com un problema estructural de fons

En segon lloc, des d'aquesta perspectiva multidimensional, la pobresa infantil s'erigeix com un problema estructural de fons que, com s'ha dit, requereix anar més enllà d'una concepció basada en la identificació de mancances estrictament econòmiques. Es constata que les respostes redistributives dels estats ja no són suficients. Tampoc en el nostre context les transferències socials a les famílies amb fills menors i joves al seu càrrec no són prou efectives. Per tant, cal complementar aquestes accions amb altres suports per garantir el benestar d'aquest grup social. S'assumeix que la pobresa no és només una qüestió econòmica, sinó que va associada a altres variables i que, a més, sovint es reproduïx de forma hereditària. Per aquest motiu, i per tal de sortir d'aquest cercle viciós, es planteja que l'educació definida en

termes amplis, és a dir, més enllà del vessant escolar i formal, és un procés generador d'oportunitats que, mitjançant la configuració de xarxes de coresponsabilitat educativa, traça estratègies transversals de suport als menors a través d'un procés de treball sociofamiliar i interdimensional (Riera, 2012a).

En tercer lloc, per a fer-ho possible, cal avançar vers un nou model d'estat que permeti donar resposta a aquestes necessitats. Des dels anys noranta, alguns autors assenyalen que a Europa s'està produint un gir vers la construcció d'un nou model d'estat: l'estat relacional (Mendoza i Vernis, 2008). Aquest nou model d'estat posa en valor les relacions entre l'esfera pública i privada. És a través de la promoció d'aliances intersectorials entre l'estat, el sector privat i el tercer sector que es podrà donar resposta a aquesta i altres problemàtiques estructurals que es presenten al segle XXI. El repte és deixar de banda les friccions històriques entre els diferents sectors per tal de construir de forma participativa i de la mà de tots aquests agents una autèntica societat del benestar que mobilitzi i posi en sintonia els diferents recursos que poden aportar cada un d'ells, de forma coresponsable i cooperativa. Aquesta nova manera de donar resposta a la realitat requereix l'assumpció d'un nou rol de lideratge per part de l'estat que, atesa la seva situació crítica, ja no es pot presentar com un agent omnipotent i amb capacitat per generar una despesa il·limitada, sinó com aquell que ha de garantir la coresponsabilitat social (Riera, 2012b). Justament, en un moment de crisi com l'actual, és important canalitzar els esforços vers una mateixa direcció. Generar una cultura de treball en xarxa de coresponsabilitats educatives entre els diferents agents en el marc d'un estat relacional permetria evitar el fraccionament dels recursos i apostar per una estratègia d'acció integral conjunta, coordinada, coresponsable, eficient i sostenible en un context determinat.

Per últim, això significa no només pensar en un nou rol dels agents i institucions implicats, sinó també dels seus professionals. El diagnòstic i els instruments utilitzats configuren la forma com el professional s'aproxima a la realitat de l'infant o de l'adolescent. La resposta a aquesta realitat complexa passa per la construcció d'un coneixement compartit entre els diferents professionals implicats des dels diferents àmbits d'especialització per acordar una visió comuna i contextualitzada del problema, que conduirà a unes o altres estratègies d'acció. S'apunta, doncs, a la necessària reflexivitat dels professionals del camp social (Vilar, 2009). En resum, podem dir que la definició que fem de la realitat social suposa orientar les accions d'una manera o d'una altra i, al mateix temps, aquestes són el reflex d'una determinada concepció dels fenòmens.

Jordi Riera i Romani
Catedràtic d'Educació i investigador principal del
grup de recerca PSITIC de la Universitat Ramon Llull
jordirr@blanquerna.url.edu

Irene Cussó i Parcerisas
Sociòloga i doctorand en Educació de la Facultat de Psicologia,
Ciències de l'Educació i l'Esport Blanquerna (URL)
irenepc2@blanquerna.url.edu

Bibliografia

- Ayala, L.; Martínez, R.; Sastre, M.** (2006). *Familia, infancia y privación social*. Madrid: Cáritas i Fundación FOESSA. Recuperat el 27 de maig de 2010 a http://www.caritas.es/Componentes/ficheros/file_view.php?MzA0OA%3D%3D
- Beck-Gernsheim, E. (2003). “La nueva complejidad de la familia”. Dins: BECK-GERNSEIM, E. *La reinención de la familia. En busca de nuevas formas de convivencia* (11-36). Barcelona: Paidós.
- BICE i Comissió de la Infància de Justícia i Pau** (2008). *20 anys de Convenció: La infància al món. 2009 Vintè aniversari de la Convenció sobre els Drets de l'Infant*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Direcció de Serveis de Drets Civils. Recuperat el 12 de juliol de 2010 a <http://w3.bcn.es/fitxers/dretscivils/annexe16.20anysdelaconvenci.685.pdf>
- Bradshaw, J.; Hoelscher, P.; Richardson, D.** (2007). “An index of Child Well-being in the European Union”. Dins: *Social Indicators Research*, 80 (1), 133-177.
- Brullet, C.; Torradella, L.** (2004). Capítol 1: La infancia en las dinámicas de transformación familiar. Dins: C. Gómez-Granell, M. García Milà, A. Ripol-Millet i C. Panchón (coords.). *Infancia y familias: realidades y tendencias* (37-61). Barcelona: Ariel, Col. Observatorio de la Infancia y las Familias.
- Civís, M.; Riera, J.** (2007). *La nueva pedagogía comunitaria. Un marco renovado para la acción sociopedagógica interprofesional*. València: Nau llibres.
- Domingo i Valls, A.** (2005). “Tras la retórica de la hispanidad: la inmigración latinoamericana en España. Entre la complementariedad y la exclusión”. Dins: *Papers de Demografia* (25), 1-23. Recuperat el 29 de juny de 2010 a <http://www.ced.uab.es/publicacions/PapersPDF/Text254.pdf>
- Eurostat** (2012a). *People at risk of poverty after social transfers, 2003-2011. Percentage of total population*. Recuperat el 31 de juliol de 2012 a http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_52
- Eurostat** (2012b). *At-risk-of-poverty rate before social transfers (pensions included in social transfers) by poverty threshold, age and sex. Source: SILC [ilc_li09]*. Recuperat el 31 de juliol de 2012 a <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>
- Flaquer, L.; Almeda, E.; Navarro, L.** (2006). *Monoparentalitat i Infància*. Barcelona: Fundació “la Caixa”, Col. Estudis Socials (20).
- Flaquer, L.** (2008). “Diversitat familiar, benestar de la infància i cohesió social a Catalunya”. Dins: *Nota d'economia. 2n quadrimestre* (91), 71-86. Recuperat el 17 d'agost de 2010 a http://www.gencat.cat/economia/doc/doc_29034341_1.pdf
- Flaquer, L.; Villà, R.** (2008). “La economía no es sólo cosa de adultos. La distribución de la renta y pobreza infantil no es sólo cosa de adultos”. Dins: C. Brullet i C. Gómez-Granell (coords.). *Malestares: infancia, adolescencia y familias* (257-280). Barcelona: Graó.

Gomà, R.; Subirats, J. (2005). “L'exclusió social, algunes reflexions conceptuals”. Dins: *Barcelona societat* (13), 56-63.

Gómez-Granell, C.; García Milà, M.; Ripol-Millet, A.; Panchón, C. (coords.). (2004). “Introducció”. Dins: Gómez-Granell, C.; García Milà, M.; Ripol-Millet, A.; Panchón, C. (coords.). *Infancia y familias: realidades y tendencias* (15-35). Barcelona: Ariel, Col. Observatorio de la Infancia y las Familias.

INE (2008). *Encuesta de Condiciones de Vida (ECV). Indicadores principales. Evolución 2004-2008 de la tasa de pobreza relativa por edad y sexo*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística (INE). Recuperat el 31 de juliol de 2012 a <http://www.ine.es>.

INE (2011). *Encuesta de Condiciones de Vida 2011 (ECV 2011). Datos provisionales. Notas de prensa, 20 octubre de 2011*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística (INE). Recuperat el 29 de juny de 2012 a <http://www.ine.es>

IUNDIA. Instituto UAM-UNICEF de Necesidades y Derechos de la Infancia y la Adolescencia. (2009). *Pobreza y exclusión social en la infancia en España*. Madrid: Ministerio de Sanidad y Política Social. Recuperat el 14 de juliol de 2010 a <http://www.observatoriodelainfancia.msps.es/productos/docs/pobrezaExcInfEspana.pdf>

Jolonch, A. (2002). *Educació i infància en risc. Acció i reflexió en l'àmbit social*. Barcelona: Proa.

Jolonch, A. (2008). *Exclusió social. Dels marges al cor de la societat*. Barcelona: Fundació Lluís Carulla – ESADE, Col. Observatori de Valors.

Longás, J.; Civís, M.; Riera, J.; Fontanet, A.; Longás, E.; Andrés, T. (2008). “Escuela, educación y territorio. La organización en red local como estructura innovadora de atención a las necesidades socioeducativas de la comunidad”. Dins: *Revista Interuniversitaria de Pedagogía Social. Tercera época* (15), 137-151.

Macionis, J.; Plummer, K. (2007). *Sociología* (3ª ed.). Madrid: Pearson Educación.

Marí-Klose, P. (dir.). (2009). *Informe de la inclusió social a Espanya 2009*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya. Recuperat el 26 d'abril de 2010 a http://obrasocial.caixacatalunya.es/osocial/idiomes/1/inclusio_social/informe%202009_catala.pdf

Mendoza, X.; Vernis, A. (2008). “El estado relacional y la transformación de las administraciones públicas”. Dins: F. Longo i T. Ysa (eds.). *Los escenarios de la gestión pública del siglo XXI*, (37-62). Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Col·lecció Innovació (1).

Mercader, M. (2004). *La pobresa a Catalunya. Informe 2003*. Barcelona: Fundació Un Sol Món - Caixa de Catalunya. Recuperat l'1 de juny de 2010 a <http://obrasocial.caixacatalunya.es/osocial/main.html?idioma=2>

Moreno, A. (2005). “Empleo de la mujer y familia en los regímenes de bienestar del Sur de Europa en perspectiva comparada. Permanencia del modelo de varón sustentador”. *REIS* (112), 131-163.

- Morin, E.** (2005). *Introducción al pensamiento complejo*. Barcelona: Gedisa editorial.
- Panchón, C.; Petrus, A. (2004). Capítulo 9: Infancia y riesgo social. Dins: Gómez-Granel, C.; García Milà, M.; Ripol-Millet, A.; Panchón, C. (coords.). *Infancia y familias: realidades y tendencias* (233-260). Barcelona: Ariel, Col. Observatorio de la Infancia y las Familias.
- Riera i Romaní, J.** (2012a). L'educació és una de les estratègies principals perquè la pobresa deixi de ser hereditària. Entrevista al Dr. Jordi Riera. Barcelona: Facultat de Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna – URL, Gabinet de Comunicació, l'Entrevista. Actualitzada el 18 de gener de 2012. Recuperat el 10 de setembre de 2012 a http://www.blanquerna.url.edu/web/interior.aspx?alias=fb.gabinet-comunicacio.entrevista&id=2012&idf=1&id_not=4250
- Riera i Romaní, J.** (2012b). La innovació social hoy, en clave de redes institucionales, colaboración público-privada y transversalidad corresponsable. Ponència impartida en el marc de la Jornada anual del Programa CaixaPro-Infancia, CaixaForum Madrid, el 13 de juliol de 2012.
- Sarasa, S.** (2005). “Pobresa i desigualtat a la ciutat de Barcelona”. Dins: *Barcelona societat* (13), 76-88.
- Subirats, J.** (coord.). (2004). *Pobreza y exclusión social. Un análisis de la realidad española y europea*. Barcelona: Fundación “La Caixa”, Col. Estudios Sociales (16).
- Subirats, J.** (dir.). (2005). *Perfiles de l'exclusió social urbana a Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Tezanos, J. F.** (2001). “Hacia un nuevo paradigma social. La emergencia de las sociedades tecnológicas avanzadas”. Dins: TEZANOS, J. F. *La sociedad dividida. Estructuras y desigualdades en las sociedades tecnológicas* (47-85). Madrid: Biblioteca Nueva.
- Ubieto, J. R.** (2007). “Models de treball en xarxa”. Dins: *Educació Social* (36), 26-39.
- UNICEF** (2000). *Tabla clasificatoria de los niños pobres en las naciones ricas. Innocenti Report Card 1*. Florencia: Centro de Investigaciones Innocenti de UNICEF. Recuperat el 24 de juliol de 2010 a <http://www.unicef-irc.org>
- UNICEF** (2007). *Pobreza infantil en perspectiva: Un panorama del bienestar infantil en los países ricos. Innocenti Report Card 7*. Florencia: Centro de Investigaciones Innocenti de UNICEF. Recuperat el 14 de juliol de 2010 a <http://www.unicef-irc.org>
- UNICEF** (2010). *Propuesta de un Sistema de Indicadores sobre bienestar infantil en España*. Madrid: UNICEF. Recuperat el 19 de juny de 2012 a http://www.unicef.es/sites/www.unicef.es/files/Indicadores_Bienestar_INF.pdf
- UNICEF** (2011). *La infancia en España 2010-2011. 20 años de la Convención sobre los Derechos del Niño: retos pendientes*. Madrid: UNICEF. Recuperat el 19 de juny de 2012, a http://www.unicef.es/sites/www.unicef.es/files/Informe_Infancia_Espana_2010_UNICEF.pdf
- UNICEF** (2012). *La infancia en España 2012-2013. El impacto de la crisis en los niños*. Madrid: UNICEF. Recuperat el 19 de juny de 2012 a http://www.unicef.es/files/Infancia_2012_2013_final.pdf

UNICEF Innocenti Research Centre. (2012). *Measuring Child Poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries. Innocenti Report Card 10*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre. Recuperat el 29 de juny de 2012 a <http://www.unicef-irc.org>

Vilar, J. (2008). “Implicaciones éticas del trabajo en red y la acción comunitaria”. Dins: *Cultura y Educación*, 20 (3), 267-277. Madrid: Fundación Infancia y Aprendizaje.

Vilar, J. (2009). “Crear en la esfera local un mundo más humanizado y acogedor. El trabajo en red y la acción comunitaria”. Dins: *Escuela* (2), 4-6.

-
- 1 Definició extreta del *Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*. Disponible a: <http://www.enciclopedia.cat/>.
 - 2 El rànquing de la taxa relativa de pobresa infantil inclou sis països més: Austràlia, Canadà, Japó, Nova Zelanda, Suïssa i els Estats Units, fet que suposa un total de 35 països. Però, atès que al rànquing a l'entorn del nivell de privació relativa dels infants no s'inclouen aquests països per manca de dades, s'ha optat per eliminar-los del primer rànquing i, d'aquesta manera, analitzar la posició d'Espanya en ambdós rànquings sobre un total de 29 països. La font de les dades europees és l'*European Union Statistics on Income and Living Conditions 2009* (EU-SILC (2009)).
-